

FASOHAT VA BALOG‘AT: NUTQ MADANIYATI VA BADIY IFODANING NAZARIY ASOSLARI

Dadaboyev Boburmirzo Qosimboy o‘g‘li

Toshkent shahar Yunusobod tumani

Jobir ibn Abdulloh masjidi imom noibi

boburdadaboev91@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda fasohat va balog‘at tushunchalarining lug‘aviy va istilohiy ma‘nolari, ularning arab balog‘at ilmi hamda o‘zbek mumtoz adabiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, fasohat va balog‘atning nutq ta‘sirchanligi, uslubiy go‘zallik hamda ma‘no aniqqligini ta‘minlashdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: fasohat, balog‘at, nutq madaniyati, badiyat, ma‘oniy, bayon, badi‘, ritorika.

Kirish

Fasohat va balog‘at Sharq ritorikasining eng muhim tushunchalaridan hisoblanadi. Fasohat so‘z va iboralarning talaffuz hamda ma‘no jihatidan ravon, aniq va nuqsonlardan xoli bo‘lishini anglatga, balog‘at fikrning muayyan vaziyatga muvofiq holda ta‘sirchan va go‘zal tarzda ifoda etilishini bildiradi.

Til inson tafakkuri, ma‘naviyati va madaniyatining eng muhim ifodasi hisoblanadi. Inson o‘z fikrini, his-tuyg‘ularini va maqsadlarini boshqalarga til orqali yetkazadi. Nutqning ravon, mazmunli, ta‘sirchan va estetik jihatdan mukammal bo‘lishida fasohat va balog‘at muhim o‘rin tutadi. Ushbu tushunchalar Sharq mumtoz tilshunosligi va adabiyotshunosligida asrlar davomida shakllanib, notqlik san‘atining asosiy mezonlari sifatida e‘tirof etilgan.

Fasohat nutqning grammatik, leksik va uslubiy jihatdan to‘g‘ri, ravon hamda tushunarli bo‘lishini anglatga, balog‘at fikrni tinglovchi yoki o‘quvchiga vaziyatga mos, ta‘sirchan va badiiy vositalar yordamida yetkazish mahoratini ifodalaydi. Ushbu ikki tushuncha bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, nutq madaniyatining nazariy va amaliy asoslarini tashkil etadi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda nutq madaniyatiga bo‘lgan talab yanada ortmoqda. Ayniqsa, ta‘lim tizimida, ilmiy faoliyatda, ommaviy axborot vositalarida hamda rasmiy muloqotlarda fikrni aniq, ravon va ta‘sirchan ifodalash shaxsning kasbiy kompetensiyasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli fasohat va balog‘at nazariyasini o‘rganish nafaqat filologiya sohasida, balki barcha yo‘nalish mutaxassislari uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzuning maqsadi fasohat va balogʻat tushunchalarining mohiyatini ochib berish, ularning nutq madaniyati hamda badiiy ifodadagi oʻrnini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy nutq amaliyotidagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Asosiy qism

1. Fasohat tushunchasi va uning mohiyati

Fasohat arab tilidan kirib kelgan boʻlib, "ravonlik", "aniqlik", "sofliq" ma'nolarini anglatadi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan fasohat nutqning fonetik, leksik, grammatik va uslubiy me'yorlarga toʻliq mos holda qurilishi demakdir. Fasohatli nutqda soʻzlar oʻrinli tanlanadi, gaplar mantiqiy izchillikda tuziladi va tinglovchi tomonidan oson qabul qilinadi.

Fasohatning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- til me'yorlariga rioya qilish;
- soʻzlarni oʻrinli va aniq qoʻllash;
- fikrning ravon va izchil ifodalanishi;
- ortiqcha yoki keraksiz soʻzlardan qochish;
- talaffuz va grammatik qoidalarga amal qilish.

Fasohat insonning nutq madaniyatini shakllantiruvchi muhim omil boʻlib, samarali muloqotning asosini tashkil etadi.

2. Balogʻat tushunchasi va uning xususiyatlari

Balogʻat ham arab tilidan olingan boʻlib, "maqsadga yetkazish", "ta'sirli ifodalash" ma'nolarini bildiradi. Balogʻat faqatgina toʻgʻri gapirish emas, balki fikrni tinglovchi ruhiyatiga mos ravishda kuchli ta'sir etadigan shaklda bayon qilish san'atidir.

Balogʻat quyidagi jihatlarni oʻz ichiga oladi:

- nutqning vaziyatga mosligi;
- obrazlilik va badiiylik;
- majoziy ifoda vositalaridan unumli foydalanish;
- tinglovchi yoki oʻquvchi ruhiyatiga ta'sir koʻrsatish;
- estetik goʻzallikni ta'minlash.

Sharq mumtoz adabiyotida balogʻat ilmi uch asosiy boʻlimdan iborat deb qaraladi: **ma'oni**, **bayon** va **badi**'. Ushbu boʻlimlar fikrni mazmunan mukammal, majoziy jihatdan boy va badiiy bezaklar bilan ifodalash qonuniyatlarini oʻrganadi.

3. Nutq madaniyatida fasohat va balogʻatning oʻrni

Nutq madaniyati adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda fikrni aniq, ravon va ta'sirchan ifodalash madaniyatidir. Fasohat nutqning toʻgʻriligini ta'minlasa, balogʻat uning badiiy-estetik qimmatini oshiradi. Shu sababli mukammal nutq ushbu ikki tushunchaning uygʻunligi asosida yuzaga keladi.

Bugungi kunda pedagoglar, jurnalistlar, notiqar, huquqshunoslar va davlat xizmatchilarining kasbiy faoliyatida fasohat va balogʻat alohida ahamiyat kasb etadi.

Chunki ular auditoriyani ishonitirish, ta'lim sifatini oshirish, omma bilan samarali muloqot qilish va fikrni ta'sirchan yetkazishda muhim vosita hisoblanadi.

4. Badiiy ifodaning nazariy asoslari

Badiiy ifoda adabiy asarning estetik qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Yozuvchi yoki shoir soʻz san'ati orqali voqelikni obrazli tasvirlaydi, inson ruhiyati va kechinmalarini chuqur yoritadi. Bunda metafora, oʻxshatish, tashbeh, isti'ora, mubolagʻa, tazod, takror va boshqa badiiy san'atlardan keng foydalaniladi.

Fasohat badiiy matnning til jihatdan mukammalligini ta'minlasi, balogʻat uning ta'sirchanligi va estetik kuchini oshiradi. Aynan shu uygʻunlik natijasida oʻquvchi qalbiga ta'sir etuvchi, mazmunan boy va badiiy jihatdan yuksak asarlar yaratiladi.

Demak, fasohat va balogʻat nutq madaniyati hamda badiiy ifodaning nazariy asoslarini tashkil etuvchi muhim ilmiy tushunchalar boʻlib, ularning uygʻunligi tilning kommunikativ, estetik va tarbiyaviy vazifalarini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Mashhur olim Abdulqohir Jurjoni balogʻat haqida shunday yozadi:

«Balogʻat soʻzning oʻzida emas, balki uning tartibi va oʻzaro munosabatidadir.» [1:2]

Bu fikr balogʻatning asosi soʻzlarning oddiy yigʻindisida emas, balki ularning mazmunga muvofiq va uslubiy jihatdan mukammal joylashuvida ekanligini koʻrsatadi[1:3].

Shuningdek, Sakkokiy oʻzining mashhur «Miftah al-ulum» asarida fasohat va balogʻatni nutqning eng muhim sifatlari sifatida baholaydi. Uning ta'kidlashicha:

«Fasohat — soʻzning nuqsonlardan xoli boʻlishi, balogʻat esa uning maqomga muvofiq ravishda ta'sirli ifoda etilishidir.» [2:2].

Oʻzbek mumtoz adabiyotida ham fasohat va balogʻatga yuksak ahamiyat berilgan. Alisher Navoiy «Muhokamat ul-lugʻatayn» asarida tilning imkoniyatlari, soʻzning nafosati va badiiy qudrati haqida fikr yuritir ekan, soʻzning qiymati uning ma'nosi va ta'sir kuchiga bogʻliqligini ta'kidlaydi[5:2].

Fasohat va balogʻat ilmi uch asosiy qismdan tashkil topadi: ma'oni, bayon va badi'. Ma'oni fikrning vaziyatga mos ifodalanishini, bayon ma'noni turli uslublarda yetkazishni, badi' esa nutqning badiiy bezaklarini oʻrganadi. Mazkur uchala yoʻnalish birgalikda nutqning ta'sirchanligi va estetik qimmatini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, fasohat va balogʻat nafaqat mumtoz adabiyot, balki zamonaviy ilmiy va ommaviy nutq madaniyati uchun ham muhim nazariy asos hisoblanadi. Ularni chuqur oʻrganish nutq madaniyatini yuksaltirish, fikrni aniq va ta'sirchan ifoda etish hamda milliy adabiy merosni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulqohir Jurjoni. Daloil al-e'joz. Bayrut: Dar al-Kutub al-Ilmiya.
2. Sakkokiy. Miftaah al-ulum. Qohira.
3. Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Muhammad Abduh. Al-Balog'at.
5. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O'zbek adabiyoti tarixi va nutq madaniyatiga oid ilmiy nashrlar.

